

myntstudier

Nr 2008:1 - maj

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Vår nya
webadress

Utgrävningen av en skattfyndplats i Klints, Othem sn, Gotland

Dan Carlsson och Kenneth Jonsson

Inledning

I samband med att Slite Golfklubb 2002 byggde om delar av banan, vilket innebar att med schaktmaskiner omfördela jorden, framkom resterna av en silverskatt från vikingatid. Vid en promenad i området påträffade markägaren inom det avbanade området åtskilliga silvermynt och andra vikingatida föremål. Vid den efterföljande arkeologiska provundersökningen, som genomfördes med hjälp av metalldetektor och i form av provschakt, påträffades 690 silvermynt och ett stort antal brons- och silverföremål i form av såväl smältor som hela artefakter. Mynten utgjordes av såväl tyska som engelska och arabiska mynt.

Provschakten gav vid handen att det centralt i området fanns ett markant kulturlager med tydliga spår av såväl stolphål som eldstäder. Man kunde även konstatera att det ännu fanns trärester kvar i vissa stolphål.

Efter provundersökning övertäcktes området med de tydliga kulturlagren med plast och jord, med tanken att vid en kommande arkeologisk slutundersökning undersöka hela området. Någon sådan undersökning kom dock aldrig till stånd.

Den gotländska gården under vikingatid

I samband med uppstarten av ett forskningsprojekt, under ledning av docent Dan Carlsson, rörande den vikingatida gårdens bebyggelseformer och gårdsplaner,

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s. inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikingar har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

initierades fältarkeologiska undersökningar i samarbete med folkhögskolan i Fårösund. Bakgrunden till projektet är den i det närmaste totala okunskapen om hus och gård under vikingatid på Gotland. Till dags datum är det endast en handfull platser med vikingatida hus som undersökts mer i detalj (Pettersson 1997). De mest omfattande undersökningarna har skett vid ödegården Fjäle i Ala socken (Carlsson 1979, 1983), men även vid Burge i Lummelunda socken (Thunmark-Nylén 1983), Gannarve i Hall socken och vid Kattlunds, Grötlingbo socken (Östergren 1989).

En väsentlig insats rörande kopplingen mellan vikingatidens gårdar och fördelningen av silverskatter har gjorts av Majvor Östergren i hennes doktorsavhandling i arkeologi (1989) och det är uppenbart att det finns en rumslig koppling mellan silverskatter och gårdsplatser/hus, även om långt ifrån alla skatter faller in under denna kategori. Det

finns en del skatter som inte kan knytas till någon gårdsplats och som uppenbarligen har deponerats på dessa platser av andra skäl än att det kan knytas till bebyggelse.

Så exempelvis kunde konstateras att den under hösten 2007 påträffade silverskatten vid Duckers i Bunge inte kan knytas till någon gård, där den påträffades i kanten av en svag sänka, intill ett lågt liggande område, idag uppodlat (Carlsson och Jonsson 2007).

Gården Klints

Om vi vänder tillbaka till gården Klints är den från medeltid och framåt, belägen på ”klinten” öster om en dalgång. Namnet är med andra ord direkt knutet till bebyggelsens placering under medeltid och framåt.

I ängs- och åkermarken väster om bebyggelsen finns ett flertal lämningar av järnålderns gårdar. Inte långt från platsen för den påträffade skatten finns ett stenblock

Fig. 1. Fyndplatsen under utgrävning. P.g.a. att den låg mycket nära ett av golfbanans hål var det nödvändigt att ha ett skydd mot golfbollar som hamnade vid sidan av greenen.

med sliprännor. Under loppet av 1900-talet påträffades i anslutning till området för silverskatten ett antal lösfynd, bl.a. en armring av silver, som sannolikt kommer från skatten. därtill en större yxa, som möjligen skulle kunna komma från en av odling förstörd grav.

Det framgår av den äldsta kartan över gården, upprättad 1694-96, att huvuddelen av åkermarken återfinns inom den norra delen av inägorna, i direkt anslutning till platsen för den utplöjda skatten. Namnet på åkern, Storåkern, visar även det på ett ålderdomligt drag i landskapet. Man kan med andra ord förmoda att de vid den arkeologisk förundersökningen påträffade boplatzlämningarna utgör platsen för ett äldre bebyggelseläge för gården Klints. De påträffade fynden daterar det hela till perioden vendeltid- tidig medeltid, med tyngdpunkt i vikingatid.

De arkeologiska undersökningarna sommaren 2007

Under juli och augusti 2007 genomfördes arkeologiska undersökningar av den yta som vid den tidigare provundersökningen hade täckts med plast, vilket innebar en yta på ca 150 m² (fig. 1). Undersökningarna genomfördes som fältkurser i regi av Folkhögskolan i Fårösund, under ledning av docent Dan Carlsson. Kurserna var av varierande längd, mellan 2 och 4 veckor. Därtill anslöt till projektet en grupp av utländska studenter (10 stycken), huvudsakligen från USA.

Jorden på platsen är sandjord, vilket innebär utmärkta grävförhållanden. Det bevarade kulturlagret varierade kraftigt i tjocklek, beroende på den tidigare provundersökningen, och var mellan 0,1 till 0,5 meter tjockt. Resultatet av undersökningen visade på en närmats kvadratisk byggnad på platsen, med en svale i sydväst, allt ca 6 x 4 meter stort (fig. 2). Fyndmaterialet var genomgående magert, till en viss del beroende på den tidigare metalldetektorundersökningen som tagit vara på alla föremål utom järn.

Men den ringa förekomsten av vanligt hushållsmaterial såsom nålar, kammar, pryglar etc av ben, liksom ytterst få bitar av keramik, indikerar tydligt att byggnaden inte varit en mangårdsbyggnad, utan är att betrakta som någon form av uthus.

Intressant i sammanhanget är att i tre av stolphålen ännu stod kvar betydande delar av stolparna. De var mycket kraftiga, upp till 0,35 meter i diameter och bevarade till en höjd av 0,4 meter (fig. 3). Det var genomgående fråga om tall. Till dags datum har tyvärr ännu inga dendroprover tagits, men en sådan datering skulle sannolikt ge oss en mycket precis datering av bygget av huset.

Silverskatten

Vid den arkeologiska undersökningen påträffades sammanlagt ca 80 föremål av silver, där nästan samtliga objekt var mynt. Dessa var framför allt spridda i ett koncentrerat område utanför byggnaden, och norr om denna. Tvärs genom området där huvuddelen av mynten framkom gick ett täckdike, vilket bör vara anlagt under 1940- 50-talet att döma av förekomsten av lerrör i botten på de smala schaktet.

Vid undersökningen av det täckdike som passerade genom området med koncentrationen av mynten visade det sig tydligt att många mynt förekom i såväl diket och till och med under rören. Vår tolkning av det hela är att skatten ursprungligen blivit uppgrävd i samband med att man grävt täckdiken, vilket möjligen skedde med maskin någon gång under 1940-50-talet. I tid stämmer detta väl överens med inlämnandet av det silverarmband som lämnades in på 1940-talet, och som sannolikt är en del av skatten.

Man kan ställa sig frågan hur man kunnat gräva igenom en skatt utan att se mynten, men med tanke på den mörka jorden är det begripligt. För det är ytterst svårt att i mörk jord överhuvudtaget se mynt, då de är starkt sammanfogade med jorden.

Väger man samman resultaten från de

arkeologiska undersökningarna kan man säga följande. Platsen hyser lämningarna av den vikingatida gården Klints, som har legat på

denna plats från vendeltid in i tidig medeltid, varefter den flyttar upp till nuvarande läge (den äldsta parten av dagens Klints gård hyser

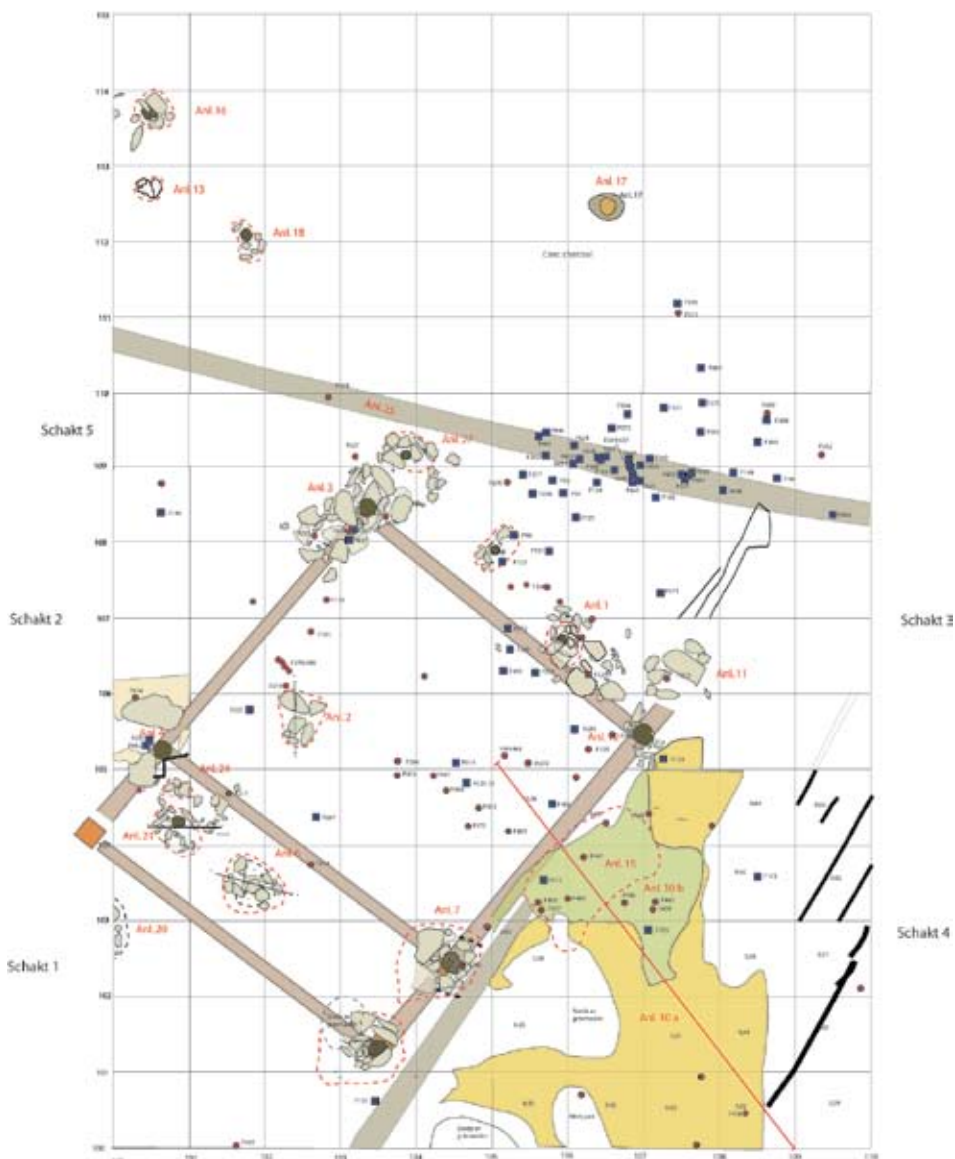

Fig. 2. Plan över utgrävningsytan med markering av de konstruktioner (anläggningar) som påträffades. Med ledning av påträffade stolphål har grundplanen till ett hus rekonstruerats. Ytterligare stolphål från andra byggnader påträffades, bl.a. en rad som löper diagonalt i bilden. Blå fyrkanter visar fynd av mynt.

medeltida inslag i mangårdsbyggnaden).

Den byggnad vi undersökte utgör en uthusbyggnad till gården, och troligen återfinns resterna av den vikingatida gården något längre mot öster, i kanten av åkern och golfbanan. Byggnaden har haft jordgrävda stolpar av kraftiga dimensioner och utgjorde någon form av uthus.

Silverskatten hat legat utanför denna byggnad, och kom att grävas upp i samband med täckdikning sannolikt under 1940-talet. I dagsläget är det ännu oklart, genom frånvaron av dendrokronologisk datering av stolparna, om skatten ens är samtida med byggnaden, Något som kan beläggas utifrån en dendrokronologisk datering av stolparna.

Myntfynden i Klints visar på en plats-

kontinuitet under mycket lång tid och de har hamnat i jorden vid fyra olika tillfällen. Det äldsta myntet är en barbarisk efterprägling av en romersk denar. (fig. 4) Efterpräglingarna är relativt sett vanliga i gotländska fynd och det gjorde att man för länge sen trodde att en del av dem kunde vara präglade på Gotland. Lennart Lind kunde senare konstatera att de romerska mynten importerats från norra Polen, sannolikt på 300-talet, och efterpräglingarna hade då följt med till Gotland (Lind 1988, 112-121). En vikingatida skatt har hamnat i jorden ca 1020. Ett tyskt mynt från Jever, präglat vid mitten av 1000-talet, visade sig vara betydligt yngre än skatten och är därför ett lösfynd som har hamnat i jorden någon tid efter mitten på 1000-talet. Dessutom

Fig. 3. Det bäst bevarade stolphålet (anl. 7 på planen fig. 2) som har stöttas av två stora och ett flertal mindre stenar. Träet är mycket välbevarat och är inämnat för dendrodatering vilket gör att man kan fastställa exakt år när det fälldes, d.v.s när huset byggdes. Stolpen är bevarade till en längd av ca 40 cm.

hittades ett fragment av ett tyskt mynt från 1500-talet. Sammantaget visar dessa mynt på en boplatkontinuitet från 300-talet till ca 1600. Någon tid därefter har gården flyttat till det nuvarande läget uppe på klinten.

Mynten i den vikingatida skatten är genomgående i dåligt skick och kraftigt böjda och en stor del är fragmentariskt bevarade. Några fragment har visat sig höra ihop vilket visar att fragmenteringen i vissa fall har skett i modern tid genom påverkan från jordbruksredskap. Med tanke på detta och att mynten inte är ordentligt genomgångna är de siffror som presenteras här preliminära eftersom flera fragment kan visa sig höra till samma mynt. Som nämnts ovan kan enstaka föremål och mynt ur skatten ha påträffats redan på 1940-talet. När skatten blev uppmärksammas på nytt 2002 hittades sammanlagt 690 vikingatida mynt och fyra plantsar. Vid utgrävningen 2007 hittades ytterligare 70 mynt och en plants. Myntens fördelningen på präglingsområden visas nedan.

Arabiska	85
Volgabulgariska	3
Bysantinska	3
Tyska	346
Böhmiska	1
Engelska	281
Irländska	5
Skandinaviska	24
Svenska	12
<i>Totalt</i>	<i>760</i>

Fig. 4. Barbarisk efterprägling av en romersk denar. Som vanligt i gotländska fynd är den mycket sliten och den är dessutom försedd med ett hål, vilket visar att den vid någon tidpunkt burits som ett smycke. burits

Skatten har preliminärt slutmynt 1018, men det kan ändras vid en noggrann genomgång. Relationerna mellan de olika präglingsområdena påverkas av att en analys av den kronologiska fördelningen visar att det är fråga om en familjeskatt som byggts upp under två generationer. Familjesskatter är ett vanligt fenomen på Gotland (Persson 1992, 34). I detta fall har en äldre generation fram till 980-talet förvärvat nästan alla arabiska mynt, alla tre bysantinska mynt, ett antal tyska och de två äldsta engelska (möjligen några fler). Därefter har en ny generation fortsatt bygga på skatten fr.o.m. ca 1000 och två decennier framöver tills skatten hamnade i jorden i början på 1020-talet. Att nästa generation i sin tur lät den ligga kvar i jorden kan tyda på att man hade byggt upp en egen skatt. Att döma av det lösfunna myntet präglat vid mitten på 1000-talet fanns i alla fall mynt i omlopp på gården under den tiden.

Denna rekonstruktion förklarar varför de arabiska mynten är överrepresenterade jämfört med vad som fanns i omlopp i början av 1000-talet. De bysantinska mynten har också en märklig fördelning med två ex. från Johannes I Tsimiskes I 969-977 och ett från Basileios II 976-1025. Normalt skulle det finnas fyra gånger fler mynt från Basileios jämfört med Johannes I Tzimiskes. Myntningen i Tyskland skedde i regi av ett mycket stort antal myntherrar vid sidan av kungen/kejsaren såsom ärkebiskopar, biskopar, hertigar,

Fig. 5. England. Edgar 959-975. Reform Small Cross typ ca 973-975, Nottingham, myntmästare. Reinard. Nottingham var tidiagre okänd som myntort för denna typ och Reinhard, som namnet kan normaliseras, är mycket ovanligt under denna tid.

grevar, abbottar m.fl. Därför är det inte lätt att överblicka de tyska myntens kronologiska fördelning. Man kan i alla fall konstatera att det t.ex. finns ovanligt många från Köln under kung Otto III 983-996.

I England fanns det i princip bara en myntherre, kungen. Övriga, bl.a. ärkebiskopen av York präglade enbart mynt i kungens namn och de kan inte skiljas från kungens mynt, De engelska mynten består av ett fåtal typer som var och en präglades (och var giltig) under en kort tid, ca 6 år. De är därför intressanta om man vill studera den kronologiska fördelningen (se nedan). Antalet mynt är få av typer präglade före ca 991, men bland dessa ingår ett tidigare okänt myntort för Edgar Reform Small Cross typ ca 973-075 (fig. 5). Efter ca 991 ligger antalet på en hög nivå till skatten deponeras. Det tyder på en kontinuerlig handelsverksamhet där man regelbundet har kunnat lägga nya mynt till skatten.

Edgar

Reform Small Cross	973-975	1
--------------------	---------	---

Edward Martyren

Normal Small Cross	975-978	1
--------------------	---------	---

Æthelred II

First Hand	979-985	4
------------	---------	---

Second Hand	985-991	3
-------------	---------	---

Crux	991-997	51
------	---------	----

Long Cross	997-1003	90
------------	----------	----

Fig. 6. Tidigare okänd skandinavisk efterprägling som visar en hybrid av Æthelred II:s Crux och Long Cross typer. Frånsidans inskrifter kopierar myntortens York och myntmästarnamnet Asketil (Oscetl).

Helmet	1003-1009	34
Last Small Cross	1009-1017	67

Cnut

Quatrefoil	1017-1023	27
------------	-----------	----

Typ?		2
------	--	---

Bland de skandinaviska efterpräglingarna av engelska typer finns två som förtjänar att omnämnas. En stampkedja inleds med Crux-typen med stampar som tillverkats i York (Malmer 1997, kedja 101). Här finns en hybrid kombinerar en Crux åtsida med en tidigare okänd Long Cross-frånsida med en i denna kedja välkänd myntmästare med det nordiska namnet Asketil (Oscetl) och myntortsnamnet York (fig. 6). Ett fragment av Agnus Dei-typen är präglad med en ny frånsidesstamp. Jämför diskussionen om denna typ i samband med skatten från Duker (Carlsson & Jonsson 2007, 26).

Det finns ett flertal ovanliga eller unika mynt i skatten varav några ska omnämnas här.

Antalet mynt från Olof Skötkonung är ca ett dussin.

De flesta mynt i skatter från denna tid har böjts i samband med att man testat silvret för att se att det inte hade en kärna av koppar. Normalt har man sen böjt tillbaka mynten så att de är relativt plana. Det har man inte gjort med mynten i skatten från Klints där man också kan notera att många av mynten är kraftigt böjda.

Litteratur

Carlsson, D. 1979: *Kulturlandskapets utveckling på Gotland. En studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern* (Stockholms universitet 1979).

Carlsson D. 1983. Fjäle i Ala – en gård på östra Gotland *Gutar och vikingar* (red. I. Jansson). Stockholm 1983. **xxxxxx**

Carlsson, D. & Jonsson, K. 2007: Skatten från

Ducker. Myntstudier 2007:3, 22-30.
Lind, L. 1988: *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm 1988.
Persson, C.: *Engelska mynt i svenska skatter - en studie av de vikingatida depåernas sammansättning med utgångspunkt från de engelska mynten*. C-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet. Stockholm 1992.
Pettersson, A.-M. 1997. »Förhistoriska hus på Gotland i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* Nr 33, 1997.
ThunmarkNölen 1983. »Burge i Lummelunda – gårdsplats och skattplats«. *Gutar och vikingar* (red. I. Jansson). Stockholm 1983.
xxxxxx
Östergren, M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus. Vikingatidens silverskatter som boplatsindikation*. Stockholms 1989.

Olof Myntare och frågan om myntningen i Viborg under medeltiden

Tuukka Talvio

I den nyligen utkomna sjunde delen av *Suomen kansallisbiografia* (Finlands nationalbiografi) finns en artikel av Lena Huldén om Olof Myntare, en borgare i Viborg, som dog 1420 eller 1421. Intresset för hans person beror huvudsakligen på hans tillnamn, som man har velat se som ett belägg på att det präglades mynt i Viborg under medeltiden. I en artikel publicerad 1993 har emellertid Yrjö Hyötyniemi på ett ganska övertygande sätt visat, att Olof knappast kan ha varit en myntmästare.¹ Det är emellertid möjligt, att man kan ha präglat mynt i Viborg under 1300-talet.

Olof Myntare

Huldéns artikel börjar med en sammanfattning: »Olof Myntare var en framstående och troligen förmögen borgare i Viborg. Man har förmodat att han hade varit verksam som myntmästare, när det möjligen präglades mynt i Viborg i början av 1400-talet. Mot slutet av sitt liv flyttade Olof Myntare till Tallinn.»²

Enligt vad man vet nämns Olof Myntare för första gången i samband med ärkebiskopens av Uppsala Henrik Karlssons (d. 1408) arvsskifte. Om hans släkt finns det enligt Huldén inga uppgifter, men Hyötyniemi anser det för troligt att han var en kusin till den finskfödde ärkebiskopen, vars farfar, herr Botvid, härstammade från Viborg.³ Den 26 maj 1415 sålde Olof Myntare sin jordegendom i Jääski socken till Tord Bonde Rörriksson, farfar till kung Karl Knutsson. Därefter förekommer Olofs namn 1416 bland vittnen när Bengt Jönsson Oxenstierna gav en morgongåva till sin fru Kristina Kristiernsdotter Vasa. Snart därefter flyttade Olof till Tallinn.

Nästan hälften av artikeln i nationalbiografin handlar om Olof Myntares förmodade ämbete som myntmästare, med anmärkningar om myntmästares ställning i samhället osv. Men var han faktiskt verksam som myntmästare i Viborg? Författaren medger att detta antagande endast är baserat på hans tillnamn, men enligt henne finns det också indicier som visar att antagandet om myntpräglingen i Viborg inte utan vidare kan vederläggas.

Med dessa indicier menas förmodligen de funderingar som finns bl.a. i J. W. Ruuths verk om Viborgs historia. Där berättas om en Kirstin Bengtsdotter, som också sålde en gård till Tord Bonde Rörriksson den 26 maj 1415. När priset i Olof Myntares fall var uppgivet i »svenska» och »Åbo» mark (*1 svenska marc ok xxx Abos marc*) talade man nu om »viborgskt mynt» (*xl marc ok c Viborgx mynt, fra Rävelseke göre en öre*).⁴ »Fanns det ändå ett eget viborgskt mynt, vars kurs mot Rigas mynt var sådan, att 4 fyra öre i Revels mynt motsvarade ett svenskt öre?», frågar Ruuth.⁵

Ruuth har missuppfattat mynträknigen: det var här inte fråga om att fyra öre i Revals mynt skulle ha motsvarat ett svenskt öre utan att fyra revalska örtugar (som kallades för "räwelske") motsvarade ett svenskt öre, eftersom de hade sämre kurs än de svenska örtugarna (av vilka det gick tre på ett öre). Uttrycket "Vigborgx mynt" är säkert intressant, men det behöver inte betyda annat än det mynt som man då använde i Viborg, d.v.s. svenskt mynt.

Redan före Ruuth hade Adolf Neovius 1908 diskuterat dessa prisuppgifter på basis av det arkivmaterial, som riksarkivarien Reinold Hausen från och med 1910 började publicera i serien *Finlands medeltidsurkunder*. Enligt Neovius framgår det av de ovananförda omständigheterna "med all tydlighet, att ett myntverk fanns äfven i Viborg".⁶ Neovius tog inte hänsyn till mynthistoriska detaljer, men han hänvisade ändå till Hans Hildebrands *Sveriges mynt under medeltiden* (1887). Huldén hänvisar däremot inte till någon numismatisk forskning.

Om Olof Myntare faktiskt var en myntmästare, bör hans aktivitet höra till början av 1400-talet eller tidigast slutet av 1300-talet. Under denna period var örtugen huvudmyntet i Sverige. Den präglades från ca 1370, uppenbarligen med ett uppehåll mellan Albrekt av Mecklenburgs avsättning 1389 och ca 1405. Det finns inga örtugar, antingen från Albrekts eller Erik av Pommerns tid, som kunde tänkas vara präglade i Viborg. Detsamma gäller brakteaterna från denna period.

Hade Olof kanske varit myntmästare

Fig. 1. Magnus Eriksson 1319-1363. Penning 1340-1354. Lejon)(W mellan tre kronor. Fynd från Bjärnä (Perniö) kyrka, Egentliga Finland, Finland.

annanstans än i Viborg? Eller var han son till en myntmästare, såsom bondeledaren Thomas Münzer (d. 1525) i Tyskland? Namnet Myntare/Münzer var inte ovanligt i norra Europa. Detta var också Hyötyniemis huvudargument: det kan helt enkelt ha varit fråga om ett namn och inte ett yrke. Han publicerar en bild av Olof Myntares sigill, där det står "myntare" i stället för "monetarius", fastän sigillens språk normalt var latin.⁷

Myntning i Viborg under Magnus Eriksson?

Idén om myntningen i Viborg är inte orimlig i sig själv, om man tänker hur många myntstäder det fanns i Sverige under medeltiden. Man känner också till planer om att grunda ett mynthus där under Gustav Vasas och Gustav II Adolfs tid.⁸

Hur kunde mynt från Viborg ha sett ut? Åbo (Aboa) och Västerås (Västra Aros) präglade mynt med A som kännetecken, och således kunde man tänka sig att Viborg skulle ha haft W på mynten, liksom i stadens sigill.⁹ Från Magnus Erikssons (1319-1363) tid finns det en tvåsidig penning med bokstaven W mellan tre kronor (präglad 1340-1354). Myntet (fig. 1), som är funnet i Bjärnä på Finlands sydvästra kust, har publicerats av Monica Golabiewski Lannby. Hon tar dock inte ställning till dess ursprung.¹⁰

Det finns också brakteater med bokstaven W. Sådana präglades i Visby mellan slutet av 1200-talet till mitten av 1400-talet, men några

Fig. 2. Magnus Eriksson 1319-1363. Penning ca 1354-1363 med bokstaven W inom strårling. Fynd från Tavstehus (Hämeenlinna), Tavstland, Finland (a) resp. Västerås domkyrka, Västmanland (b).

av brakteaterna med W inom en strålring (fig. 2) kan inte vara gotländska utan de har samband med Magnus Erikssons brakteater från tiden ca 1354–1363. Fem av dessa mycket sällsynta mynt är kända från finska fynd (fig. 3), ett från Åbo, två från Tavastehus slott och två från Kustö biskopsborg.¹¹

Kunde det här vara fråga om en myntning i Viborg under Magnus Eriksson? Han gjorde ju ett ”korståg” mot Novgorod (1348–1351),¹² och krigföring kräver kontanter. I samband med korståget besökte kung Magnus Viborg 1348.¹³ Sina stadsprivilegier fick Viborg först 1403, men slottet hade grundats redan 1293. För närvarande finns det emellertid inga konkreta belägg för att Magnus Erikssons mynt med W skulle ha präglats i Viborg.

Om man antar, att det präglades penningar i Viborg omkring mitten av 1300-talet, skulle man vänta på att finna dem just i arkeologiska undersökningar av finska kyrkor och borgar. Förutom Kustö finns det tyvärr ganska få sådana fynd från 1300-talet, och de flesta av dem är från västra Finland (fig. 3). Detta kan

förklara materialets ringa omfattning.

Man har veterligen inte hittat mynttyper med W i själva Viborg. Enligt dr Aleksandr Saks, som leder de arkeologiska utgrävningarna som nu pågår i staden, har man tills vidare endast påträffat nyare mynt.¹⁴ Fyndarkivet i Myntkabinettet i Helsingfors innehåller uppgifter om närmare 50 myntfynd från Viborg från tiden före 1945, men de består till största delen av svenska och ryska kopparmynt. Ett av undantagen är den stora medeltida myntskatten från Uusiportti, men den är från tiden efter 1539 och består nästan helt av livländska mynt.

Noter

- 1 Hyötyniemi, Yrjö, Myntprägling i Viborg? *Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad* 1993:8, 138–144.
- 2 Huldén, Lena, Olof Myntare. *Suomen kansallisbiografia* 7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 350–351. (Svensk övers. T. Talvio)
- 3 Hyötyniemi 1993, 140 och bild 4.
- 4 *FMU* 1450–1451.

- 5 Ruuth, J. W., *Viipurin kaupungin historia I*, Viipuri 1931, 143–144 (nyutgåva: Helsinki 1982, 156). Svensk övers. T. Talvio. I bokens första utgåva *Viborgs stads historia* (Helsingfors 1906) behandlas Olof Myntare inte.
- 6 Neovius, Ad., Om myntet som slogs i Finland under medeltiden, *Suomen Museo – Finskt Museum* 1908, 31–38.
- 7 Hyötyniemi 1993, 140–141.
- 8 Se Hyötyniemi 1993, 141.
- 9 Viborg fick sitt sigill visserligen först 1403.
- 10 Golabiewski Lannby, M., Ny penning med tre kronor och bokstaven W och andra mynt med W. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2003:5–6, 91–93.
- 11 Golabiewski Lannby 2003, 93. Det andra myntet från Kustö hittades 2003.
- 12 Se t.ex. Harrison, Dick, *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*. Stockholm, Ordfront 2005, 475–485.
- 13 Om Magnus Erikssons mynt se också Larsson, Birgitta, En studie av Magnus Erikssons mynt 1340–54. B-uppsats i arkeologi, Arkeologiska Institutionen, Stockholms Universitet 1995 (http://www.archaeology.su.se/content/1/c6/02/38/70/Larsson_Magnus%20Erikssons%20mynt.pdf).
- 14 Personligt meddelande 2006.

Vikingatida silverskatt vid Sundveda

Louise Evanni, Karin Beckman-Thoor och Gert Rispling

Upptäckten

I samband med utbyggnaden av en ny trädgårdsstad kallad Steningehöjden, några kilometer öster om Sigtuna fick UV-mitt vid Riksantikvarieämbetet i uppdrag att undersöka en ensamliggande grav i form av en stensättning på krönet av en höjd.

Fig. 1. Fyndplatsen med graven från förromersk järnålder. Foto Kenneth Jonsson.

Den arkeologiska undersökningen hade föregåtts av en arkeologisk utredning och en förundersökning som omfattat en undersökning av gravens närområde och en kartering av ett tre kvadratkilometer stort område.

Graven, RAÄ 201, hade ett markant läge på krönet av en större höjd och exponerade mot öster och söder. Graven kan beskrivas som en ensamliggande mittblocksstensättning med röseliknande karaktär (fig. 1). Den hade en tydlig utformning med framträdande placering i terrängen. Läget, formen och uppbyggnaden gjorde att vi antog att graven borde dateras till slutet av yngre bronsålder eller äldre järnålder. Redan under vikingatid var graven ett minne och monument över förfäderna. Undersökningen av graven förväntades

resultera i ett fåtal brända ben och möjligen några keramikskärvor.

De arkeologiska undersökningarna påbörjades en måndag med avtorvning och ett idogt rensande av stenpackningen. Efter att stenpackningen dokumenterats vidtog arbetet med att plocka bort lager efter lager med sten i syfte att fånga mer specifika konstruktionsdetaljer. Ett guldfärgat plastlock till en snusdosa blev första fyndet. Något senare fann vi en drickaflaska från 1970-talet mellan stenarna. Nästa morgon, tisdagen den 1 april, ropade Peter Sillén ”ett mynt”, vi övriga, två arkeologer och en hjälpsam grävmaskinist stannade upp och stirrade mot myntet som Peter höll upp. Någon av oss sa att det ser ut som ett kopparmynt från 1600-talet. Så konstigt! Efter att ha torkat av

Fig. 2. Skatten hittades mellan några större stenar i utkanten av graven.

myntet framträdde ett arabiskt silvermynt. Så underligt. I den stunden började vi undra om vi helt misstolkat graven. Kunde det vara en vikingatida grav? Hade vi tänkt fel? Borde vi tänkt, planerat och beräknat för en vikingatida begravning? Vid det laget var det dags för morgonfika. Tillbaka vid gravens stenpackning (fig. 2) avslöjade några få tag med skårsleven ett antal arabiska silvermynt, hela och i delar (fig. 3). Vidden av fyndet stod klar, vi hade stött på en vikingatida silverskatt.

Därifrån vidtog en rad telefonsamtal, chefer och länsstyrelse informerades, en arkeolog med särskild vana att arbeta med metalldetektor kallades ut. Eftermiddagen blev intensiv, med flera besökare, kontinuerligt grävande, dokumenterande och avsökande med detektor för att få upp alla mynt innan kvällen kom. Mynten vilade på ett större stenblock och låg väl samlade inom ett ca 10x30 cm stort område med inblandning av humus och rottrådar. De stora stenblocken och den lösa myllan innebar att mynten låg tämligen löst och inte kunde plockas upp som ett preparat. Några enstaka mynt hade letat sig ner mellan springor i stenpackningen och påträffades först efter att de stora stenblocken lyfts bort med hjälp av grävmaskinens gripklo. Mynten gav intryck av att ha legat i något form av hölje, en tygpåse eller möjligen en träask

Fig. 3. I de översta skiktet kunde man fortfarande se att mynten en gång legat samlade, möjligen i staplar. Foto Peter Sillém.

som inte lämnat några spår efter sig.

Undersökningen av graven resulterade i en gravgömma med en mindre mängd brända ben och keramikskärvor. I graven framkom även några obestämda järnföremål och ett starkt korroderat trekantsspänne av järn med en sannolik datering till yngre förromersk järnålder (ca 200 f.Kr.).

Skatten bör kopplas samman med Sundveda bytomt som ligger knappt femtio meter söder om graven och fyndplatsen. I anslutning till bytomten finns två vikingatida högar som anger att bebyggelsen kan härledas till förhistorisk tid. I övrigt finn inga lämningar eller källor som antyder att Sundveda varit en speciell enhet med särskild ställning. I det historiska källmaterialet framstår enheten snarast som en ordinär by, omnämnd i de skriftliga källorna år 1318 som ”sunnawidhy”. En ägoavmätning från 1690 visar att det fanns tre gårdar i Sundveda och att höjden med graven utgjorde skogbeväxt utmark. Vid nästa kartläggning av området, år 1764 över godset Steninges underlydande enheter, låg bytomten öde. Senare kartläggning av området visar att bytomten nyttjats som hagmark under 1800- och 1900-talet. I området finns dock några stora husgrunder av syllstenar som visar att det funnits två större ladugårdar, ett boningshus och en källare i området under en kortare period av 1900-talet, mellan de olika kartgenerationerna.

Skattfyndet lyfter fram en rad frågor att arbeta vidare med. Skattfyndet och dess sammansättning berättar om myntens resa till Sundveda, skatten bidrar till en mer komplex bild av den vikingatida bygden i Odensala sn och samhället under 800-talet. Den kan bidra till frågeställningar om depositionens art och form i sig. Här är fyndplatsen, i en grav, en ovanligt spännande utgångspunkt för diskussioner om föreställningar och seder knutna till skatter. Arbetet med skatten har bara börjat.

Skattens sammansättning

Idag består skatten av 471 mynt, 108 hela, 181 halva, 83 kvartar och 99 mindre än en kvart som tillsammans väger ca 660 g. Kanske kommer antalet att revideras efter konserveringen och en mer noggrann genomgång som leder till att fragment kan passas ihop. Skatten domineras av arabiska mynt med inslag av sassanidiska mynt. Det yngsta myntet är en Khazar, efterprägling av Abbasid daterad till 837-38 e.Kr. Det innebär att skatten lagts ner i mitten av 800-talet. En mer detaljerad och nyanserad bild av skattens innehåll och sammansättning kommer vi att få när mynten konserverats och bestämts mer i detalj. Dessa få detaljer om skatten berättar att det är en av de tidigaste vikingatida skatterna på fastlandet. Den är dessutom av betydande storlek. Endast ett skattfynd från Väsby i Hammarby socken, drygt en mil

från Sundveda, uppvisar likheter med detta fynd. Denna skatt med ett t.p.q. (terminus post quem - slutmynt) på 832-834 e.Kr, innehöll minst 468 mynt och vägde drygt 900 g. I övrigt finns det mycket få skattfynd från Mälardalen som lagts ner under första hälften av 800-talet och mitten av 800-talet. De få som finns innehåller betydligt färre mynt. Skattfyndet vid Sundveda är därför av stor betydelse för vår förståelse för de tidiga, vikingatida kontakterna i österled.

Fig. 4. Sassanidiska riket. Xusro II 590/1-628. Drachm

Fig. 5. Arabo-sassanid. Muhallab b. Abi Sufra. BYSh (Bishapur, nuvarande Iran) 76 e.H./695 e.Kr. Drachm.

Fig. 6. Arabsasanid, Tabaristan 130 PYE/781 e.Kr. Halvdrachm.

Fig. 7. Abbasid. Kalif al-Mu'tasim. Madinat Arran 220 e.H./835 e.Kr. Dirhem.

Fig. 7. Umayyad. Kalif xxxxxxx. Dimashq 83 e.H./702/3 e.Kr. Dirhem.

Fig. 7. Abbasid. Kalif al-Mu'tasim. Samarqand 220 e.H./835 e.Kr. Dirhem.

Fig. y. Khazar, efterprägling av Abbasid, "Madinat al-Salam 104", daterbar till ca 223 e.H./837-38 e.Kr. (tpq efter Devitsafyndet i Ryssland; finns även i Vyzhighshafyndet, tpq 227 e.H.).

Aktuellt

Forskning

Litteratur

Fig. 1. Tyskland. Biskopsdömet Münster. Wilhelm von Holte 1259-1261- Pfennig.

Fig. 2. Nederländerna. Biskopsdömer Utrecht. Hendrik van Vianden 1250-1267. Penning.

Stockholms
universitet

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf.
Foto förf. om inget annat anges.